

Wprowadzenie

*Małe dzieci chcą się uczyć tak bardzo,
że nie potrafią odróżnić nauki od zabawy.
Pozostają w tym nastawieniu,
dopóki my, dorośli nie przekonamy ich,
że nauka nie jest zabawą.*

G. Doman¹

„Wszystko, co najważniejsze dla życia człowieka, zdarza się do 6 roku życia”² – te słowa G. Vico filozofa, przedstawiciela włoskiego oświecenia, odbiły się głośnym echem wśród badaczy, których zainteresowania wiążą się z szeroko pojętą problematyką dotyczącą małego dziecka. E. Ericson, L.S. Wygotski, I. Obuchowska czy też A. Brzezińska to tylko niektóre osoby prezentujące podobny pogląd.

Pierwsze lata życia dziecka stanowią krytyczny okres, podczas którego zdobywa ono nowe umiejętności, doświadczenia, a także różnego rodzaju nawyki, które na trwałe zapisują się w jego biografii. Odpowiednia stymulacja dziecka w tym okresie, tworzenie właściwych relacji z otoczeniem czy też obserwacja pożądanych wzorców stanowią płaszczyznę prawidłowego rozwoju dziecka. Dlatego też istotną kwestią staje się zwrócenie uwagi zarówno na przebieg rozwoju jednostki, jak i na to, w jaki sposób można go stymulować.

Interesującą zatem, z poznawczego punktu widzenia, staje się próba udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy rodzice i opiekunowie są świadomi tego, jak wiele w procesie rozwoju dziecka zależy właśnie od nich, a także: czy podejmują jakieś kroki w celu stymulowania jego rozwoju.

Obecnie podkreśla się, że człowiek już od urodzenia dysponuje określonym potencjałem rozwojowym, a jego realizacja sprzężona jest z odpowiednimi warunkami zewnętrznymi. Wspomagać rozwój należy zatem od urodzenia dziecka,

¹ G. Doman (1992). *Jak nauczyć małe dziecko czytać*. Tłum. M. Pietrzak, Bydgoszcz: Oficyna Wydawnicza EXCALIBUR, s. 49.

² G. Vico (1966). *Nauka Nowa*. Tłum. J. Jakubowicz, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

bez względu na to, czy przebiega on w sposób prawidłowy, czy też nie. Dlaczego zatem pierwsze lata życia dziecka są tak ważne dla jego rozwoju? Na co powinni zwrócić uwagę rodzice chcący zapewnić swym dzieciom optymalny start życiowy?

J. Maritain, francuski filozof, wskazywał na cztery reguły, które powinny kierować działaniami dorosłego wobec dziecka – w świecie określanym przez N. Postmana jako świat zanikającego dzieciństwa. Pierwszą z nich jest reguła pobudzania i wspierania, a zatem podejmowanie takich aktywności, które nie tylko będą dynamizować i wspierać potencjał rozwojowy dziecka, ale również będą go stymulować do prawidłowego, holistycznego rozwoju. Druga reguła opiera się na interioryzacji wpływu, czyli wzbudzaniu Osoby w człowieku, a zatem podejmowaniu przez dorosłego działań zmierzających do kreowania w dzieciach ich człowieczeństwa. Kolejna z reguł zakłada jednoczenie podwójnej natury człowieka, tak by umysł i ciało stanowiły integralną całość. Z kolei założenie, że „kształcenie i wychowanie powinno zmierzać w tym kierunku, aby dziecko mogło poznawać i przeżywać świat oraz siebie w tym świecie w sposób dany sobie samemu”³ – stanowi treść ostatniej, czwartej reguły.

Początek naukowej refleksji nad dzieciństwem przypada na połowę XIX wieku – nastąpił wówczas rozwój psychologii dziecka, a także nauki określanej mianem pedologia. Ponadto realizacja licznych, wielowątkowych badań empirycznych i analiz teoretycznych w zakresie tematyki dotyczącej małego dziecka pozwoliła na szybką aktualizację wiedzy w tym kontekście. Nie bez znaczenia były zatem wyniki badań licznych autorytetów naukowych z takich obszarów jak: medycyna (np. T.B. Brazelton), psychologia (np. M. Tomasello, H.R. Schaffer, J. Bowlby), neurobiologia (np. L. Eliot), czy też psycholingwistyka (np. J. Berko, P.K. Kuhl)⁴.

Pedagogika dzieciństwa zatem w dyskursie wielu poszukiwań teoretyczno-empirycznych postrzegana jest jako „dziedzina, która tworzy wiedzę społeczną na temat dzieci i ich dzieciństw uwikłanych w różne konteksty społeczno-kulturowe, ale także działa na rzecz dzieci i w imieniu dzieci, czyli zmierza do przekształcania kontekstów życia dzieci w taki sposób, by możliwe było usłyszenie i uznanie dziecięcych głosów”⁵.

W związku z powyższym rozważania w niniejszym opracowaniu koncentrować się będą wokół pojęcia wczesnodziecięcej edukacji definiowanej w literaturze przedmiotu jako „wspieranie rozwoju dziecka do lat trzech poprzez tworzenie prorozwojowych warunków. Jest ono wymiennie nazywane jako wczesnodziecię-

³ H. Krauze-Sikorska, M. Klichowski, K. Kuszak (red.) (2013). *Świat małego dziecka*. T. I. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 7–8.

⁴ H. Krauze-Sikorska, K. Kuszak, G. Rura, K. Sadowska (2016). *Dziecko do lat trzech w systemie opieki i edukacji. Źródła wsparcia i zagrożenia*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 7.

⁵ J. Garbula-Orzechowska, J. Kowalik-Ołubińska (2011). *Od wizerunku uniwersalnego dzieciństwa do uznania jego różnorodności*, [w:] Klus-Stańska D., Bronk D., Malenda A. (red.). *Pedagogika wczesnej edukacji. Dyskursy, problemy, otwarcia*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie ŻAK, s. 207.

ca edukacja oraz wczesna edukacja dziecka do lat trzech (zgodnie z przyjętym w ramach Unii Europejskiej sformułowaniem »Early Childhood Education«)⁶.

Główną ośią narracji zatem w niniejszej monografii uczyniono pojęcie **wspomagania rozwoju dziecka**, rozumiane jako podejmowanie wszelkich działań (profesjonalnych bądź nieprofesjonalnych) na drodze interakcji pomiędzy osobą dorosłą (będącą profesjonalistą bądź nie) a dzieckiem, mających na celu nie tylko wzmacnianie i potęgowanie dobrostanu dziecka poprzez odpowiednie promowanie i stymulowanie jego rozwoju w zakresie każdej ze sfer rozwojowych, ale także kreowanie otoczenia dziecka w taki sposób, aby mogło zdobywać różnorodne doświadczenia, prowadzące do rozwoju jego autonomii⁷.

Powyższe rozważania w sposób jednoznaczny definiują zasadniczy cel podjętych eksplikacji badawczych, którym jest zbadanie, jakie są opinie i doświadczenia rodziców i opiekunów, dotyczące wspomagania przez nich rozwoju dzieci. Czynnikiem, który wytyczył taki zakres obszaru badawczego, jest fakt, że tematyka ta jest stosunkowo rzadko podejmowana w literaturze przedmiotu, stanowiąc tym samym swoistą lukę na drodze naukowych dociekań.

Monografia składa się z pięciu rozdziałów. Przedmiot analizy pierwszych dwóch stanowią rozważania teoretyczne, ściśle związane z podjętą problematyką pracy. Szeroki kontekst, w jakim można rozpatrywać pojęcie wspomagania rozwoju małego dziecka wymaga bowiem, aby eksplorację interesującego poznawczo wątku rozpocząć od charakterystyki podstawowych zagadnień.

Biorąc to pod uwagę, ośią narracji rozdziału pierwszego uczyniono rozważania dotyczące rozwoju człowieka. W tym kontekście w podrozdziale pierwszym dokonana zostanie próba opisu pojęcia *rozwój*, z uwzględnieniem jego rysu historycznego, a także immanentnych cech. Eksplikacja omawianego pojęcia możliwa jest między innymi poprzez zwrócenie szczególnej uwagi na takie kwestie jak: rodzaje zmian rozwojowych, które za H. Bee wymienia A. Brzezińska⁸; czynniki rozwojowe zaproponowane przez S. Szumana; czy też zadania rozwojowe w ujęciu E.H. Ericsona, B.M i Ph.R. Newmanów oraz R.J. Havighursta⁹. W odniesieniu do tematyki niniejszego opracowania zasadne staje się również odwołanie do proponowanych w literaturze przedmiotu podziałów okresów życia człowieka.

Podrozdział drugi rozdziału pierwszego stanowić będzie z kolei próbę systematyzacji funkcjonujących w literaturze teorii wyjaśniających istotę rozwoju jednostki

⁶ K. Sadowska (2018). *Wczesnodziecięca edukacja w żłobku. Obraz i postrzeganie*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 13.

⁷ Definicja autorska, powstała w oparciu o poglądy na temat wspomagania rozwoju dziecka E. Gruszczyk-Kolczyńskiej i E. Zielińskiej; A. Mikler-Chwastek; I. Obuchowskiej.

⁸ A. Brzezińska (2000). *Spółeczna psychologia rozwoju*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, s. 20.

⁹ Ibidem, s. 231.

przez pryzmat fundamentalnych koncepcji psychologicznych. Zgodnie z powyższym zaprezentowane zostaną koncepcje psychoanalityczne rozwoju (E.H. Eriscon, J. Bowlby), behawiorystyczne (A. Bandura, I. Pawłow), poznawczo-rozwojowe (J. Piaget, L.S. Wygotski) czy też humanistyczne (A. Maslow, C. Rogers). W dalszej części omawianego rozdziału znajdują się rozważania dotyczące czynników, które mogą w sposób pośredni lub też bezpośredni zagrażać rozwojowi każdej jednostki.

Z uwagi na charakter pracy fundamentalnym zagadnieniem staje się zdefiniowanie pojęcia *wspomaganie rozwoju*, co można znaleźć w czwartym podrozdziale pierwszego rozdziału. Podkreślenia wymaga fakt, że pojęcie to nie jest w literaturze definiowane w sposób jednoznaczny – jest wielowątkowe, często sprawiając kłopot co do jasności terminologicznej. Jak podaje literatura przedmiotu¹⁰, wspomaganie rozwoju często bywa utożsamiane z innymi pojęciami, takimi jak m.in. wspieranie, wychowanie, psychokorekcja, psychoterapia, stymulacja. I. Obuchowska zaznacza, że „jest to wyrazem poszukiwania nowej terminologii, uwypuklającej zmianę orientacji i przejście od ujmowania wychowania jako jednokierunkowego wpływu na jednostkę do uznania, że jest to interakcja między człowiekiem dorosłym a człowiekiem będącym na drodze do dorosłości i współdziałanie dwóch podmiotów”¹¹. Dopełnieniem kwestii oscylujących wokół tematyki związanej ze wspomaganie rozwoju jest opis wybranych metod z nim związanych, zaś zasadniczym elementem omawianego podrozdziału staje się próba zdefiniowania autorskiej definicji wyżej wymienionego pojęcia.

Teoretyczne rozważania, kontynuowane w rozdziale drugim, skupiają się wokół wyczerpującej analizy poszczególnych sfer rozwoju małego dziecka, a więc zgodnie z przyjętymi w pracy założeniami, **dziecka w okresie wczesnego dzieciństwa (do 3 roku życia)**. Wnikliwemu opisowi poddane zostają następujące sfery rozwoju: fizyczna, motoryczna, poznawcza, mowy, a także emocjonalno-społeczna. Rozdział domykają kwestie dotyczące wskazania konkretnych sposobów, które mogą wspomagać wymienione sfery. W rozdziale tym znaleźć można wiele odwołań do literatury pochodzącej z lat 80. XX wieku. Zabieg ten jest jednak celowy, gdyż podkreśla rolę prekursorów prac z zakresu rozwoju małego dziecka, takich jak E. Hurlock czy E. Franus.

¹⁰ Rozważania dotyczące rozróżnienia definicyjnego pojęcia *wspomaganie rozwoju* znaleźć można m.in. w następujących pozycjach: B. Kaja (2000). *Wspomaganie rozwoju – „sens tego wszystkiego”*, [w:] Kaja, B. (red.). *Wspomaganie rozwoju. Psychostymulacja i psychokorekcja*. T. II. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej; M. Kielar-Turska (2000). *Analiza pola semantycznego terminów związanych ze wspomaganie rozwoju*, [w:] Kaja, B. (red.). *Wspomaganie rozwoju. Psychostymulacja i psychokorekcja*. T. V. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej; I. Obuchowska, *Wokół „wspomagania rozwoju” – poszukiwanie terminologicznej jasności*. „Rewalidacja” 2003, nr 2, s. 4–13.

¹¹ M. Deptuła (2003). *Specyfika oddziaływań wspomagających rozwój społeczny inspirowany psychologią humanistyczną*, [w:] Kępski, C. (red.). *Opieka i wychowanie w rodzinie*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 37.

Zgodnie z przyjętym planem pracy w rozdziale trzecim znajdują się założenia metodologiczne badań własnych, a także społeczno-demograficzna charakterystyka badanej próby.

W warunkach poczynionych założeń metodologicznych tematyka podjęta w rozdziale czwartym oraz piątym dotyczyć będzie kolejno wspomagania rozwoju małego dziecka w opiniach i doświadczeniach jego opiekunów, a więc nie tylko rodziców, ale również innych osób sprawujących bezpośrednią opiekę nad dzieckiem. Analiza wyników badań skoncentrowana będzie wokół zagadnień dotyczących m.in. możliwości i powinności wspomagania rozwoju małego dziecka; metod wspomagania różnych sfer rozwoju; źródeł opinii rodziców na temat wspomagania rozwoju dziecka; podejmowanych działań z tym związanych; czy też trudności doświadczanych w kontekście wspomagania rozwoju dziecka.

Pracę wieńczy zakończenie wraz ze wskazaniem implikacji dla praktyki pedagogicznej.

Publikacja może zainteresować rodziców, opiekunów dzieci do lat trzech. Może też być interesującym materiałem dla studentów kierunków pedagogicznych, psychologii, przyszłych rodziców, osób, które planują zająć się profesjonalną pracą z najmłodszymi dziećmi.

* * *

Niniejsza monografia stanowi skróconą wersję rozprawy doktorskiej pod tytułem *Wspomaganie rozwoju małych dzieci w percepcji i doświadczeniach ich opiekunów*, napisanej pod kierunkiem naukowym prof. UAM dr hab. Hanny Krauze-Sikorskiej, której składam szczególne podziękowania i wyrazy szacunku – za ogromne wsparcie na każdym etapie powstawania niniejszej rozprawy doktorskiej, za ofiarowany czas i cenne wskazówki, które pozwoliły na sfinalizowanie mojego marzenia naukowego. Jestem niezmiernie wdzięczna za motywację do podjęcia działań oraz za okazaną mi cierpliwość.

Serdeczne podziękowania składam również recenzentom rozprawy doktorskiej dr hab. Urszuli Szuścik oraz prof. UAM dr hab. Kindze Kuszak – za konstruktywne uwagi oraz refleksje, będące motywacją do dalszych poszukiwań w obrębie podjętej przeze mnie problematyki.

Dziękuję również władzom Wydziału Studiów Edukacyjnych UAM w Poznaniu, w szczególności Pani Dziekan prof. zw. dr hab. Agnieszce Cybal-Michalskiej za życzliwość, za nieustanne stwarzanie możliwości mojego dalszego rozwoju naukowego, a także za dofinansowanie niniejszej publikacji.

Ogromne podziękowania kieruję również w stronę Rodziców, którzy zdecydowali się poświęcić swój czas, aby wypełnić kwestionariusz ankiety, a także opiekunek małych dzieci, które zdecydowały się na rozmowę ze mną.